



แนวทางการจัดการป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตูปที่ตั้งถิ่นฐานโดยรอบวนอุทยานถ้ำผาตูป อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

The Bamboo Management Guidelines of Ban Phatub Community Dwelling Surrounding Tham Phatub National Park, Muang District, Nan Province

ภก วุฒิสวัสดิ์*, ธาณินทร์ คงศิลา

Pok Wudthisawas, Thanin Kongsila

โครงการเกษตรเขตร้อน คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร 10900

Tropical Agriculture Program, Faculty of Agriculture, Kasetsart University, Bangkok 10900 Thailand

*Corresponding author E-mail: wootisawad@hotmail.com

(Received: March 30 2021; Revised: July 12 2021; Accepted: July 14 2021)

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์การจัดการป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตูปที่ตั้งถิ่นฐานโดยรอบวนอุทยานถ้ำผาตูป อำเภอเมือง จังหวัดน่าน และเพื่อศึกษาการสร้างแนวทางการจัดการป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตูปที่ตั้งถิ่นฐานโดยรอบวนอุทยานถ้ำผาตูป อำเภอเมือง จังหวัดน่าน กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยเป็นกลุ่มตัวอย่างเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ได้แก่ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลผาสิงห์ ผู้รับผิดชอบงานพัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่วนอุทยานถ้ำผาตูป ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มผู้ใช้ไฟ และผู้รู้ (Key Informants) รวม 13 คน โดยใช้การสังเกตการณ์ (Observation) สถานการณ์โดยรอบชุมชนบ้านผาตูป การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อหาแนวทางในการจัดการป่าไผ่อย่างเหมาะสมภายใต้บริบทชุมชนผ่านกระบวนการการมีส่วนร่วม (A-I-C) ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า สถานการณ์การจัดการป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตูปที่ตั้งถิ่นฐานโดยรอบวนอุทยานถ้ำผาตูป อำเภอเมือง จังหวัดน่าน มีการจัดการป่าไผ่ในรูปของกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับไฟ จำนวน 3 กลุ่ม คือ กลุ่มจักสาน กลุ่มผู้สูงอายุ รวมทั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าไผ่ โดยได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานจากทางภาครัฐ ท้องถิ่นและองค์กรภาคส่วนต่าง ๆ มีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายการทำงานในแต่ละบทบาท ได้แก่ ประธานกลุ่ม กรรมการ รวมถึงสมาชิก ซึ่งแต่ละฝ่ายจะมีการทำงานตามหน้าที่ที่วางไว้ในโครงสร้างองค์กรของกลุ่มเพื่อให้ทำงานร่วมกันโดยสอดคล้องกับบริบทชุมชน และพบว่า มีการสร้างแนวทางการดำเนินงานผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน ซึ่งแบ่งเป็น 3 ระดับ คือ การบริหาร ที่ปรึกษา ผู้ปฏิบัติ โดยมีการดำเนินงานผ่านกิจกรรม ป้องกัน อนุรักษ์ ร่วมสงวนรักษา การประชาสัมพันธ์และหาแนวร่วมในการสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วม ดังนั้นการสร้างพันธมิตรการทำงานในรูปแบบการบริหารจัดการป่าไผ่ของชุมชนใกล้เคียงและส่งผ่านไปยังกลุ่มเยาวชนให้เกิดความต่อเนื่อง การจัดการป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตูปจะเกิดการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนนอกจากจะใช้กระบวนการของการมีส่วนร่วมแล้วยังต้องอาศัยองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนเพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ จึงต้องวางแผนแนวทางการจัดการให้สอดคล้องภายใต้บริบทของชุมชนเพื่อให้เกิดความสมดุลในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม รวมถึงวิถีวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม ซึ่งจะเป็นการจัดการป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตูปให้เกิดแบบแผนมีรูปแบบเฉพาะความเหมาะสมแก่ชุมชน

คำสำคัญ : การจัดการทรัพยากรร่วม, การมีส่วนร่วม, ทรัพยากรป่าไผ่



Abstract

This research aimed to study the situation in the bamboo forest management of Ban Phatub community dwelling surrounding Tham Phatub Forest Park, Muang District, Nan Province and to investigate the guidelines operation of the bamboo forest management in Ban Phatub communities dwelling surrounding Tham Phatub Park, Muang district, Nan Province. There were 13 key informants including the national park officers, the local officers, the community leaders, the leaders of group related to bamboo, and group members. They were operated with in-depth interview and focus group discussion to find guidelines for proper bamboo forest management under the community context through a participatory process. The data were analyzed using by descriptive content analysis.

The results of the research were as follows: Ban Phatub Community, around Tham Phatub Forest Park, Muang District, has managed bamboo forest with the form of 3 groups related to bamboo, as the basketry group, the elderly group and the bamboo forest conservation group. These groups were supported by the government, local and sectoral organizations linked as a working network in each role, for instance, group chairmen, committee members, and members who work in the organizational structure according community context. Also, the bamboo forest operational guidelines were set through a process of participation in all sectors, which were divided into 3 levels: administration, advisors and practitioners. Moreover, the procedures were executed through the activities of: protection, conservation, prevention, information, public relations and partnerships, a network of participation for a working alliance working of bamboo forest resource management of nearby communities and the scheme transmitted to youth groups for continuity. Therefore, the bamboo forest management of Ban Phatub community will be led to sustainable development. In addition, to use the process of participation, it also requires elements that are factors to strengthen the community and be able to be self-reliant. It is necessary to plan. The management guideline under the community context in order to achieve the balance in various dimensions, including economy, society, environment, as well as the existing cultural way. This will be able to manage the bamboo forest of Ban Phatub community to create a bamboo management pattern with suitable scheme for community.

Keywords : Common Pool Resources Management, Participation, Bamboo Resources



บทนำ

จากปัญหาการบุกรุกทำลายป่าที่มีมายาวนาน ซึ่งส่งผลทำให้ป่าในประเทศถูกทำลาย รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในป่าเกิดเสื่อมโทรมและลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ไม้มะค่า ไม้พยุง ไม้เต็งรัง และอื่น ๆ ซึ่งความหลากหลายในพืชพรรณได้สูญหายไปเมื่อเปรียบเทียบกับป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ในอดีต (กรมป่าไม้, 2563) นอกจากนั้นยังมีไม้ไผ่ซึ่งถูกจัดว่าเป็นทรัพยากรที่ให้ประโยชน์และช่วยสร้างให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะในป่าเบญจพรรณของประเทศไทย พบว่ามีการกระจายพันธุ์ของไม้ไผ่หลากหลายชนิด จำนวน 15 สกุล 80 สายพันธุ์ (สราวุธ สังข์แก้ว และคณะ, 2554) ซึ่งหากแยกประเภทสายพันธุ์ไผ่ตามประโยชน์ใช้สอยและมักเป็นที่นิยมในการอุปโภคและบริโภคเช่น ไผ่ซาง ไผ่ข้าวหลาม ไผ่บง ไผ่ไร่ เป็นต้น ทรัพยากรป่าไผ่จึงจัดเป็นพันธุ์ไม้มีค่าเศรษฐกิจที่ให้ประโยชน์มหาศาลแก่ระบบนิเวศและยังเป็นแหล่งอาหารแก่ประชากรในพื้นที่อาศัยป่าเป็นที่อยู่และแหล่งพึ่งพิง จะพบว่าข้อมูลทางสถิติการนำเข้าและการส่งออกไผ่ของประเทศนั้นเริ่มมีแนวโน้มที่สวนทางจากอดีตจะเห็นว่า มีการนำเข้าผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ในปริมาณที่สูง ปัจจุบันไม้ไผ่เริ่มมีการนำเข้าจากประเทศเพื่อนบ้านมากขึ้น International Bamboo and Rattan (2020) แสดงให้เห็นว่า ไผ่เริ่มที่จะหาได้ไม่เพียงพอต่อความต้องการและเป็นทรัพยากรที่มีการควบคุมดูแลของภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งในส่วนของผู้ที่ระดับท้องถิ่นและในภาพรวมระดับประเทศ

นอกจากพื้นที่ป่าไผ่จะถูกทำลายโดยการบุกรุกยังถูกทำลายโดยธรรมชาติ คือ ไฟป่า ซึ่งทำให้พื้นที่ป่าสูญหายไปบริเวณกว้างเฉลี่ย 73.53 ไร่ต่อปี (คณะทำงานพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการเตือนภัย, 2564) โดยเฉพาะพื้นที่ป่าในภาคเหนือ ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นน้ำที่มีป่าไผ่ที่กระจายอยู่มีความสำคัญ 1 ใน 3 ของประเทศ รองจากป่าไผ่จังหวัดกาญจนบุรี (เยาวลักษณ์ แก้วยอด, 2555) ในส่วนผืนป่าของจังหวัดในภาคเหนือที่พบว่า ร้อยต่อป่าของจังหวัดน่านและจังหวัดแพร่มีแหล่งพันธุ์ไม้ที่หนาแน่นและประชากรในพื้นที่นำมาใช้ประโยชน์และต่อยอดผลิตภัณฑ์สร้างมูลค่าเพิ่มในด้านต่าง ๆ ทั้งเป็นแหล่งอาหารที่เกิดจากภูมิปัญญานำมาแปรรูปไปจนถึงสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ใช้สอยเพื่อส่งออกสร้างมูลค่าระดับประเทศ ไผ่ยังใช้เป็นวัตถุดิบในโรงงานอุตสาหกรรม เช่น ตะเกียบ ไม้เสียบอาหาร เป็นต้น

ดังนั้นจะเห็นว่า ไม้มีการนำมาใช้ประโยชน์มากมาย เมื่อมีการบริโภคมากจึงส่งผลกระทบต่อความต้องการไผ่ยิ่งเพิ่มมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อความสมดุลทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ยังรวมถึงวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ซึ่งปัญหาดังกล่าวจึงถูกยกเป็นประเด็นไปสู่ความร่วมมือแก้ไขในระดับฐานรากขยายไปสู่องค์กรที่ได้รับความร่วมมืออย่างเป็นลูกโซ่ จุดเริ่มต้นของการมี

ส่วนร่วมของชุมชนที่มีป่าไผ่เป็นทรัพยากรที่ควรแก่การดูแลอย่างเช่น ชุมชนบ้านผาตบที่เป็นเขตอนุรักษ์ป่าไผ่และป่าชุมชนที่อยู่ในเขตป่าสงวนของตำบลผาสิงห์ จังหวัดน่าน เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีการร่วมกันบริหารจัดการป่าไผ่ที่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่จังหวัดน่านที่มีความน่าสนใจในการศึกษาในหลากหลายมิติ ดังนั้นกระบวนการจัดการป่าไผ่อย่างมีส่วนร่วม จึงเริ่มจากกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับป่าไผ่ทั้งทางตรงและทางอ้อมรวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ที่ได้ตระหนักถึงปัญหามาถึงปัญหา เข้าร่วมในการวางแผนแก้ไขและพร้อมที่จะลงมือปฏิบัติในแนวทางที่วางไว้ร่วมกัน ดังนั้นการมีโครงสร้างในการจัดการป่าไผ่อย่างเหมาะสมภายใต้สภาพแวดล้อมของชุมชน โดยคำนึงถึงองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยด้านต่าง ๆ ให้ขับเคลื่อนตามแบบแผนเพื่อให้เกิดรูปแบบที่สามารถจัดการป่าไผ่ได้ครอบคลุมและเกิดคุณภาพ กระบวนการดังกล่าวย่อมจะสร้างความเข้มแข็งและความสามารถในการพึ่งพาตนเองให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนที่จะนำไปสู่การพัฒนาสังคมและชุมชนให้อยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์การจัดการป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตบที่ตั้งถิ่นฐานโดยรอบวนอุทยานถ้ำผาตบ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
2. เพื่อศึกษาการสร้างแนวทางการจัดการป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตบที่ตั้งถิ่นฐานโดยรอบวนอุทยานถ้ำผาตบ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา คือ ศึกษาสถานการณ์การจัดการป่าไผ่และศึกษาการสร้างแนวทางการจัดการป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตบที่ตั้งถิ่นฐานโดยรอบวนอุทยานถ้ำผาตบ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
2. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลผาสิงห์ ผู้รับผิดชอบงานพัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่วนอุทยานถ้ำผาตบ ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มผู้ใช้ไผ่ และผู้รู้ (Key-Informant) รวมทั้งสิ้น 13 คน เป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญของชุมชนบ้านผาตบ
3. ขอบเขตด้านสถานที่ การศึกษาวิจัยอาศัยเทคนิควิจัยเชิงคุณภาพโดยเฉพาะเจาะจง เลือกพื้นที่ คือ หมู่ที่ 7 บ้านผาตบ ตำบลผาสิงห์ จังหวัดน่าน เป็นจุดศูนย์กลางของพื้นที่ตั้งของวนอุทยานแห่งชาติถ้ำผาตบที่มีความโดดเด่น มีชื่อเสียงมาอย่างยาวนาน และมีความมีอัตลักษณ์ในเรื่องป่าไผ่ของชุมชน รวมถึงวิถีวัฒนธรรมมีความพร้อมทั้งมีความสนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมของ



ผู้นำของชุมชน กลุ่มที่เกี่ยวข้องและคนในชุมชนที่มีผลต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม (A-I-C) สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาวิจัย

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา คือ มกราคม - สิงหาคม 2563 เพื่อให้ได้ข้อมูลสถานการณ์การจัดการป่าไผ่ของบ้านผาตูบที่เป็นอยู่และประเด็นไปสู่การสร้างแนวทางการจัดการป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตูบที่ตั้งถิ่นฐานโดยรอบวนอุทยานแห่งชาติถ้ำผาตูบ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ได้ใช้วิธีสังเกตการณ์ (Observation) ในสถานการณ์ป่าไผ่ของชุมชนรวมถึงบริบทชุมชนที่อาศัยโดยรอบพื้นที่วนอุทยานถ้ำผาตูบและทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในสถานการณ์ป่าไผ่ของชุมชนและการจัดการป่าไผ่โดยชุมชน จากนั้นนำเสนอข้อมูลให้ผู้นำชุมชนและผู้แทนได้รับทราบ รวมทั้งการจัดเสวนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อหาแนวทางการจัดการป่าไผ่อย่างเหมาะสมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม (A-I-C)

ผลการวิจัย

พบว่า สถานการณ์การจัดการป่าไผ่ของชุมชนโดยรอบวนอุทยานถ้ำผาตูบ พบว่า ชุมชนที่อยู่โดยรอบวนอุทยานถ้ำผาตูบ ได้แก่ ชุมชนหมู่ที่ 7 บ้านผาตูบ มีป่าไผ่ที่กระจายอยู่ในชุมชนมีอยู่ 2 แหล่งที่สำคัญ คือ ป่าไผ่ที่อยู่ในป่าเขตอนุทยานซึ่งป่าในเขตนี้นั้นเป็นเขตความรับผิดชอบของกรมวนอุทยานสัตว์ป่าและพันธุ์พืช ซึ่งห้ามบุคคลเข้าไปตัดไม้ทุกประเภท ส่วนป่าไผ่ที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ มีพื้นที่ครอบคลุมกว่า 6,000 ไร่ ยังถูกแบ่งเป็นเขตป่าชุมชนซึ่งประชาชนที่อาศัยในหมู่บ้านสามารถเข้าไปใช้สอยตามระเบียบการใช้ไฟโดยการควบคุมขององค์การบริหารส่วนตำบลผาสิงห์และความร่วมมือของคนในชุมชนตามที่มิขัดตกลงในการแบ่งเขตป่าร่วมกัน จะเห็นได้ว่า การเข้าไปใช้ป่าชุมชนของคนชุมชนบ้านผาตูบจึงมีข้อตกลงในการเข้าไปใช้สอยเพื่อดำรงชีพตั้งแต่ครั้งอดีตและปัจจุบันได้เข้าไปใช้ป่าไผ่ในการค้าเพื่อสร้างรายได้ในแต่ละครัวเรือน นายคงคณาพันธ์ นักพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลผาสิงห์ ได้เล่าว่า การจัดการป่าไผ่ของตำบลผาสิงห์ที่มีการร่วมมือในส่วนของภาครัฐ ท้องถิ่นและชุมชนที่ครอบคลุมใน 9 หมู่บ้าน โดยหมู่บ้านผาตูบเป็นหมู่บ้านที่เป็นจุดศูนย์กลางป่าชุมชนและเป็นที่ตั้งของสำนักงานวนอุทยานถ้ำผาตูบ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าว ในอดีตประชาชนสามารถใช้สอยได้อย่างเสรี จึงเป็นแหล่งป่าไผ่ที่มีชื่อเสียงโดยไผ่ที่เป็นที่นิยม ได้แก่ ไผ่ไร่ ไผ่ข้าวหลาม ไผ่หาง และไผ่อื่น ๆ ซึ่งเป็นที่ต้องการจากพื้นที่อื่นอีกด้วย จะเห็นว่า ป่าชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์และไม่ได้มีการส่งเสริมการปลูกป่าไผ่เพื่อทดแทน ปัจจุบันด้วยอัตรา

การเพิ่มขึ้นของครัวเรือนในชุมชนบ้านผาตูบทำให้ชุมชนได้กลายเป็นชุมชนกึ่งเมืองซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนในด้านต่าง ๆ ในมิติที่หลากหลายทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ รวมถึงสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการปรับแนวทางการดำเนินการในการเตรียมพร้อมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงย่อมจะช่วยลดผลกระทบต่อการสร้างของชุมชนที่มีความเชื่อมโยงและมีความสัมพันธ์กันมาอย่างยาวนาน เฉกเช่นเดียวกับป่าไผ่ที่มีอยู่คู่มากับชุมชน นอกจากยังประโยชน์แก่ผู้อาศัยพึ่งพาป่ายังเป็นศูนย์รวมให้ชุมชนเกิดการรวมตัวในการดำเนินชีวิตในวิถีชุมชน เป็นรากฐานให้เกิดความมั่นคงและการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน ดังนั้นในอดีตประชาชนต่างคนต่างเข้ามาใช้สอยป่าไผ่โดยไม่มีการกำหนดกฎระเบียบอาจทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา ซึ่งที่พบ คือ การไม่ได้จัดสรรทรัพยากรป่าไผ่ เช่น หน่อไผ่ ลำไผ่ไผ่ให้เกิดความเหมาะสมทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพไผ่ รวมถึงการขนลำไผ่ออกจากป่าชุมชน ซึ่งปัจจุบันพบว่า มีการใช้รถบรรทุกในการเข้าไปเพื่อขนลำไผ่ของผู้ที่มีการลำเลียงไผ่ไผ่ออกมา มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องมีการตรวจตราและมีการบันทึกทะเบียนรถของผู้ที่เข้าไปใช้สอยป่าไผ่ในกรณีดังกล่าว

การร่วมมือกันของคนในชุมชนจึงมีความสำคัญต่อการจัดการป่าไผ่ในป่าชุมชน เนื่องจากป่าชุมชนบ้านผาตูบมีอาณาเขตที่กว้างกว่า 6,000 ไร่ การบริหารจัดการป่าไผ่จึงต้องอาศัยความร่วมมือกันหลายฝ่าย การเชื่อมโยงให้เกิดกลไกขับเคลื่อนให้เกิดการจัดการในแนวทางที่เหมาะสมแก่บริบทชุมชนโดยให้เกิดความเข้มแข็งและสามารถดำเนินการอย่างมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพในชุมชนบ้านผาตูบ ดังนั้นการทำงานการจัดการป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตูบจึงมีหลายภาคส่วน โดยแบ่งเป็น 4 ส่วน คือ ส่วนของภาครัฐ ส่วนของท้องถิ่น ชุมชน และองค์กรต่าง ๆ การเชื่อมโยงในแต่ละส่วนตามบทบาทหน้าที่ผ่านกิจกรรมให้เกิดการมีส่วนร่วม รวมถึงการสร้างพันธกิจร่วมให้เกิดเครือข่ายและความร่วมมือในภาคีเครือข่ายในการจัดการป่าไผ่ในหมู่บ้านโดยรอบ จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน กล่าวถึงแนวทางการจัดการป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตูบมีความเกี่ยวพันของ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มจักสาน กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มอนุรักษ์ป่าไผ่ การประสานงานผ่านผู้นำแต่ละกลุ่มและสมาชิกกลุ่มที่ร่วมกันขับเคลื่อน โดยสมาชิกกลุ่มจักสานมีสมาชิกทั้งหมด 14 คน กลุ่มผู้สูงอายุมีสมาชิกทั้งหมด 14 คน และกลุ่มอนุรักษ์ป่าไผ่มีสมาชิกทั้งหมด 24 คน ตามลำดับ นอกจากนี้กลุ่มยังได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานจากองค์การบริหารส่วนตำบลผาสิงห์ ทั้งในการอบรมและจัดสรรงบประมาณในแต่ละปี ดังจะเห็นว่าการที่ชุมชนบ้านผาตูบได้เข้ามามีบทบาทในการแก้ไขปัญหาและสามารถวางแผนเพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นอีกทั้งยังสามารถร่วมมือกับภาครัฐในการเสนอความต้องการผ่านโครงการสนับสนุนเพื่อให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์ต่อทรัพยากรป่าไผ่ จึงได้แยกแนวทางการปฏิบัติการจัดการในการบริหารจัดการป่าไผ่ เป็น 3 ระดับ คือ การเตรียมความพร้อม



การรับมือสถานการณ์ปัจจุบัน และการวางแผนทางการดำเนินการ ในอนาคต จากการสัมภาษณ์นางพิกุล กลิ่นทรัพย์ ประธานกลุ่ม จักสาน กล่าวถึง การใช้สอยไม้ไผ่ที่มีมาอย่างยาวนานจนพัฒนาเป็น ผลิตภัณฑ์จักสานเพื่อจำหน่ายทั้งปลีกและส่ง โดยมีพ่อค้าคนกลาง เข้ามารับซื้อเพื่อไปจำหน่ายยังต่างจังหวัด ซึ่งสร้างรายได้หมุนเวียน แก่ชุมชนมากกว่า 20 ปี จากการที่กลุ่มและสมาชิกได้เข้าร่วมกัน ในการจัดการป่าไผ่จะยิ่งทำให้กลุ่มและสมาชิกได้ตระหนักและ รับทราบถึงสถานการณ์การจัดสรรทรัพยากรไม้เริ่มไม่เพียงพอ หาก ยังขาดการจัดการอย่างเป็นระบบ ดังนั้นการรวมกลุ่มเพื่อหาแนวทางการ บริหารจัดการป่าไผ่ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ ย่อมจะช่วยให้เกิดกระบวนการที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ในพื้นที่ การศึกษาเชิงปฏิบัติการ พบว่า มี 4 แนวทางหลักที่ถูกรวบรวมไว้ เพื่อให้ครอบคลุมการปฏิบัติการในชุมชน คือ การจัดสรร การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการป้องกัน ซึ่งชุมชนได้มีการแบ่งฝ่ายในการปฏิบัติ หน้าที่ทั้งหมด 4 ฝ่ายเช่นกัน มีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน เพื่อเชื่อมประสานกัน และยังให้สอดคล้องกับการใช้ป่า 3 อย่างให้ ได้ประโยชน์ 4 อย่าง เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนมีการตระหนักรู้และ หวงแหนป่าไผ่รวมถึงมีการกำหนดการประชุมหารือปีละ 3 ครั้ง เนื่องจากชุมชนชนบ้านผาตูปได้เป็นศูนย์กลางที่ตั้งของหน่วยงาน ภาครัฐ ได้แก่ สำนักงานอุทยานถ้ำผาตูปที่ทำหน้าที่ควบคุมดูแล ในเขตอนุรักษ์ และหน่วยงานที่ส่งเสริมและให้องค์ความรู้เรื่องไม้ แต่ละชนิดอย่างศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพเกษตรกร (พืชสวน) จังหวัดน่าน จึงทำให้ชุมชนบ้านผาตูปมีโครงสร้างที่มีความพร้อม หลายด้านต่อการดำเนินการบริหารจัดการป่าไผ่และยังมีศักยภาพ ที่จะจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมให้เกิดความร่วมมือของคนในชุมชน ซึ่งกิจกรรมที่สนับสนุนชุมชนให้เกิดมีส่วนร่วมจะมีคณะกรรมการ ร่วมกันวางแผนจัดกิจกรรมให้เกิดขึ้นในแต่ละรอบปี เช่น การปลูกป่า การสร้างฝายชะลอน้ำ การเดินตรวจป่า ป้องกันไฟป่า การสร้าง แนวกันไฟ เป็นต้น อีกทั้งคณะกรรมการจัดการป่าไผ่เห็นว่าอาณาเขต ป่าชุมชนครอบคลุมบริเวณกว้าง การวางแผนสร้างพันธมิตรร่วม ระหว่างชุมชน ระดับตำบลยังจะช่วยเอื้อประโยชน์ให้เกิดขึ้น เกิด การพึ่งพากันของชุมชนในละแวกใกล้เคียง อีกทั้งยังเสริมสร้างความ สามัคคีให้เกิดขึ้นอีกด้วย พบว่า การสร้างแนวทางร่วมกันในการ จัดการป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตูปไม่เพียงแต่ใช้กระบวนการ มีส่วนร่วมกันในรูปแบบ A-I-C อีกทั้งยังมีการวางแผนแนวทางให้ สอดคล้องกับบริบทชุมชนเพื่อที่จะเสริมสร้างให้ชุมชนเกิดความ เข้มแข็งโดยสนับสนุนแนวทางที่จะสามารถพัฒนาไปสู่รูปแบบด้าน ต่าง ๆ ไปพร้อมกันซึ่งเป็นไปในแนวทางที่ชุมชนมีความต้องการและ พร้อมที่จะให้ความร่วมมือพร้อมกันนั้นเพื่อให้เกิดความสมดุลทั้งทาง ด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม รวมไปถึงวิถีวัฒนธรรมของชุมชน ที่มีมาอย่างยาวนาน ซึ่งเป็นมิติที่มีบทบาทและความสำคัญเป็นรากฐาน ต่อการพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดความมั่นคง และยังคงไว้ซึ่งแบบแผน ของการจัดการป่าไผ่ให้อยู่คู่ชุมชนได้ยาวนาน

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

พบว่า สถานการณ์การจัดการป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตูป มีการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอนซึ่งสอดคล้องกับสถานการณ์การ เปลี่ยนแปลงไป จากอดีตชุมชนบ้านผาตูปมีการพึ่งพาอาศัยป่าไผ่ ในการดำรงชีพและมีแบบแผนการบริหารจัดการป่าไผ่ที่ไม่ยุ่งยากนัก เนื่องจากป่าไผ่มีอยู่คู่ชุมชนบ้านผาตูปมาอย่างยาวนานและสัดส่วน การใช้สอยไม้ต่อจำนวนประชาชนในพื้นที่ยังมีปริมาณที่มาก แต่ปัจจุบันการเติบโตของชุมชนบ้านผาตูปส่งผลให้บ้านผาตูปกลายเป็น ชุมชนกึ่งเมือง การบริหารจัดการด้านต่าง ๆ จึงมีการปรับเปลี่ยน ให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนรวมถึงการจัดการป่าไผ่ของชุมชน ด้วยเช่นกัน สอดคล้องกับการศึกษาของสายรุ้ง ดินโคสูง และคณะ (2561) ได้ศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมเพื่อ อนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีชีวิตชุมชนตำบลชีทวน อำเภอเชียงใน จังหวัด อุบลราชธานี ได้สร้างรูปแบบโดยใช้ศักยภาพของชุมชนหรือความมี อยู่เดิมในการสร้างฐานการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นเป็นการสร้างโปรแกรม การท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับบริบทชุมชนเป็นปัจจัยที่นำไปสู่การ พัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน แนวทางการจัดการป่าไผ่ของชุมชน บ้านผาตูปอย่างเหมาะสม จึงต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ในรูปแบบที่ผู้ปฏิบัติในพื้นที่เป็นผู้กำหนดและมีการดำเนินการ ในรูปแบบกลุ่ม ซึ่งชุมชนบ้านผาตูปมีกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับป่าอยู่ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มจักสาน กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มอนุรักษ์ป่าไผ่ ดังนั้นจะเห็นว่ การสร้างแนวทางการจัดการป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตูปที่ตั้งถิ่นฐาน โดยรอบวนอุทยานถ้ำผาตูปนั้น การสร้างการตระหนักรู้ให้แก่ประชาชน จึงต้องอาศัยความร่วมมือในหลายภาคส่วน การใช้กลไกการจัดการ เพื่อให้การดำเนินงานได้ขับเคลื่อนไปในทิศทางที่วางไว้ร่วมกัน จึงต้องประกอบด้วยโครงสร้างที่กำหนดบทบาทของคนในชุมชนที่ เอื้ออำนวยให้ผู้ที่มีขีดความสามารถปฏิบัติกิจกรรมเพื่อสนับสนุน การมีส่วนร่วมการจัดการป่าไผ่ของชุมชนให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งการ สร้างแนวทางการดำเนินงานผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน โดยแบ่งการดำเนินงานเป็น 3 ระดับ คือ การบริหาร ที่ปรึกษา และ ผู้ปฏิบัติเพื่อให้ดำเนินงานตามภารกิจผ่านกิจกรรมการอนุรักษ์ ป้องกัน สงวนรักษาป่าไผ่ สร้างเครือข่ายการทำงานและกระตุ้น สร้างการตระหนักรู้ร่วมกันผ่านข่าวสาร การประชาสัมพันธ์แก่ กลุ่มเยาวชน บุคคลทั่วไป สอดคล้องกับการศึกษาของจำเนียร บุญเข็ม และปิยกร หวังมหาพร (2563) ในศึกษารูปแบบการมี ส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการไฟป่าในพื้นที่อนุรักษ์ เขตอุทยานแห่งชาติ จังหวัดเชียงใหม่ โดยได้ศึกษาถึงบทบาทการ เข้ามามีส่วนในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้เกิดโครงสร้างที่สัมพันธ์กัน การสร้างการตระหนักรู้และสร้างความเข้าใจให้เกิดความเข้มแข็ง แก่คนในชุมชน โดยอาศัยจารีตประเพณีในการอนุรักษ์และการสร้าง สมดุลระหว่างคนกับป่าให้เกิดขึ้น



ดังนั้น การจัดการป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตบจะเกิดการ พัฒนาไปสู่ความยั่งยืนได้นอกจากจะใช้กระบวนการเรียนรู้ของการ มีส่วนร่วม (A-I-C) แล้วองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยที่จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นภายในชุมชนจึงมีความสำคัญ การที่พัฒนา ชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้นั้นจึงต้องวางแนวทางที่เหมาะสม ให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนนั้น ซึ่งมีการวางแผนแนวทางให้เกิด การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ทั้งมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม รวมถึงวิถีวัฒนธรรมที่ของชุมชนที่มีมาอย่างยาวนานให้เกิดความ สมดุลกัน เพื่อให้เป็นแนวทางการจัดการป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตบ ที่เป็นแบบแผน สอดคล้องกับเสวียน เปรมประสิทธิ์ และคณะ (2551) ศึกษาในเวศวิทยาของไผ่ข้าวหลาม (*Cephalostachyum pergracile* Munro) เพื่อการใช้ประโยชน์จากไผ่ข้าวหลามอย่าง ยั่งยืนในพื้นที่จังหวัดน่าน โดยได้ทำการศึกษาสังคมพืชของไผ่ ข้าวหลามในพื้นที่จังหวัดน่าน รวมถึงศึกษาการใช้ประโยชน์จากไผ่ ข้าวหลามควบคู่ไปกับการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้คงความอุดม สมบูรณ์เพื่อให้สามารถสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจและคุณภาพ ชีวิตของคนในชุมชน รวมถึงระบบนิเวศให้เกิดความสมดุลและยังคง สืบทอดต่อไปได้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 ควรจะสนับสนุนให้กลุ่มที่มีอยู่เดิมให้มีโครงสร้าง ที่ชัดเจนและมีแผนยุทธศาสตร์ในการจัดการป่าไผ่ชุมชนและสร้าง ภาวศึเครือข่ายเพื่อให้เอื้อประโยชน์แก่กลุ่มที่จะตั้งขึ้นเพื่อจัดการ ทรัพยากรป่าไผ่ของชุมชน

1.2 ควรจะสนับสนุนโครงการฝึกอบรมกลุ่ม นอกเหนือไปจากการดูงานเพื่อเพิ่มทักษะเฉพาะทาง ควรเพิ่ม บทบาทหน้าที่ของผู้นำกลุ่มและสมาชิกกลุ่มจะเสริมสร้างความ เข้มแข็งภายในกลุ่ม

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

2.1 การจัดการที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนคนในชุมชน ควรที่จะส่งเสริมให้ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง จึงควร สนับสนุนคนรุ่นใหม่เข้ามาช่วย เพื่อให้เกิดต้นแบบการจัดการป่าไผ่ รูปแบบใหม่เกิดขึ้น

2.2 การวางแผนกิจกรรมการมีส่วนร่วม ควรเปิดโอกาส แก่สมาชิกในการร่วมวางแผนและเสนอกิจกรรมในการปฏิบัติด้วย

3. ข้อเสนอเชิงวิชาการ

3.1 เนื่องจากชุมชนเป็นแหล่งศูนย์รวมการอนุรักษ์ และความหลากหลายในเรื่องความเชื่อวิถีวัฒนธรรมและประเพณี การขึ้นถ้ำผาตบประจำปีจึงควรที่จะรวมการศึกษาด้านการท่องเที่ยว เชิงอนุรักษ์เข้าไว้ในการศึกษาวิจัยเพื่อครอบคลุมการจัดการป่าไผ่ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนต่อไปในอนาคต

3.2 การศึกษาการเชื่อมโยงการจัดการป่าไผ่เพื่อนำ ไปสู่ความยั่งยืน ในพื้นที่จังหวัดน่าน ควรศึกษาเครือข่ายกลุ่มต่าง ๆ ไม่เฉพาะแต่เครือข่ายแนวราบ ควรที่ศึกษาเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดย รอบที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- กรมป่าไม้. (2563). **สถิติพื้นที่ป่าไม้**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ สารสนเทศและสื่อสาร.
- คณะกรรมการพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการเตือนภัย. (2564). **สารสนเทศเพื่อเตือนภัยไฟป่า**. กลุ่มงานยุทธศาสตร์และ ข้อมูลเพื่อพัฒนาจังหวัด. สำนักงานจังหวัดแพร่.
- จำเนียร บุญเต็ม และปิยกร หวังมหาพร. (2563). รูปแบบการมี ส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการไฟป่าในพื้นที่ อนุรักษ์เขตอุทยานแห่งชาติ จังหวัดเชียงใหม่. **วารสาร ศรีปทุมปริทรรศน์ ฉบับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**. 20(1): 92-104.
- สายรุ่ง ดินโคกสูง และคณะ. (2561). รูปแบบการท่องเที่ยว เชิงนิเวศวัฒนธรรมเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีชีวิตชุมชน ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี. **วารสาร บัณฑิตวิทยาลัย พิษณุพนธ์**. 13(2): 213-221.
- สราวุธ สังข์แก้ว, อัจฉรา ธีระวัฒนานนท์ และกิตติศักดิ์ จินดาวงศ์. (2554). **ไผ่ในเมืองไทย (Bamboo of Thailand)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บ้านและสวน.
- เสวียน เปรมประสิทธิ์ และคณะ. (2551). **ศึกษาในเวศวิทยา ของไผ่ข้าวหลาม (*Cephalostachyum pergracile* Munro) เพื่อการใช้ประโยชน์จากไผ่ข้าวหลามอย่าง ยั่งยืนในพื้นที่จังหวัดน่าน**. ภาควิชาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คณะเกษตรศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- เยาวลักษณ์ แก้วยอด. (2555). **รายงานการวิจัยการศึกษาการ บริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูปไม้ไผ่ในเขต ปฏิรูปที่ดินตำบลถ้ำกลอง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิษฐ์**. กลุ่มงานวิจัยและพัฒนา. สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อ การเกษตร.
- International Bamboo and Rattan. (2020). INBAR. 2005. **International Network for Bamboo and Rattan**. [Online]. Access from: www.inbar.int. 2020.